

Ευριπίδη, Ελένη (412 π.Χ.), Επεισόδιο Α', 1^η Σκηνή (437-494): Μονόλογος Μενέλαου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Η είσοδος του Μενέλαου επί σκηνής: «δεύτερος πρόλογος», πορεία προς την αναγνώριση.

- Αυτοσύσταση και γενεαλογία του ήρωα – ευχή να μην είχε γεννηθεί
- το παρελθόν του (ευτυχία, επική διάσταση του ήρωα)
- το παρόν του (δυστυχία, αντιηρωική εικόνα του ήρωα)

Ι. ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ – ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ

Σκηνοθετικοί και σκηνογραφικοί δείκτες (στοιχεία όψης):

- Αναφορά στα σκηνικά, το παλάτι

- Η σκηνική παρουσία (η εμφάνιση) Μενέλαου: ντυμένος με κουρέλια, «ρακοφορία»:

- εκφράζεται η μεταστροφή της τύχης του Μενέλαου (βασιλιάς / κουρελής - ρακοφόρος)
- ο Μενέλαος προκαλεί τον οίκτο των Αιγυπτίων και των θεατών
- κάποιιοι το θεωρούν κωμικό στοιχείο (υποστηρίζοντας ότι το έργο είναι τραγικωμωδία)

Δραματικός ρόλος της σκηνής (προώθηση της εξέλιξης του μύθου)

- Ανατρέπει τη φήμη που παρουσίασε ο Τεύκρος για το θάνατο του Μενέλαου
- Αποκαλύπτει την ύπαρξη «δεύτερης» Ελένης στη σπηλιά, που είναι το «είδωλο». Έτσι, ο θεατής περιμένει με ενδιαφέρον να δει πώς θα συνταιριαστεί αυτή η πληροφορία με την 'πραγματικότητα', δηλαδή την παρουσία της πραγματικής Ελένης στην Αίγυπτο.
- Ο μονόλογος του Μενέλαου είναι απαραίτητος, μας ενημερώνει για το παρόν και το παρελθόν του ήρωα.

Τραγική ειρωνεία

- Ο Μενέλαος αποκαλύπτει ότι έφερε μαζί του την Ελένη, ενώ οι θεατές ξέρουν ότι μαζί του βρίσκεται μια σκιά, ένα είδωλο
- Ο Μενέλαος δε γνωρίζει ότι κινδυνεύει αν ζητήσει βοήθεια από το παλάτι (διαταγή Θεοκλύμενου)

Κωμικό, τραγικό, ή ρεαλιστικό στοιχείο;

- Κάποιοι θεωρούν κωμικό στοιχείο την παρουσία ενός επικού ήρωα με κουρέλια επί σκηνής, άλλοι το θεωρούν στοιχείο ρεαλισμού του Ευριπίδη και άλλοι ότι προσδίδει τραγικότητα στον ήρωα.

ΙΙ. ΙΔΕΕΣ

- **Αντιπολεμικό -αντιηρωικό ιδανικό (έπος ≠ τραγωδία):** μεταστροφή της τύχης, ο Μενέλαος νικητής και νικημένος του πολέμου.
- **Οι καινοτομίες του Ευριπίδη:** Ο τυπικός, ρεαλιστικά δοσμένος Ευριπίδειος ήρωας: η παρουσία ενός επικού ήρωα με κουρέλια στη σκηνή (ανατροπή της προσδοκίας του θεατή)
- **Η αντίθεση φαίνεται / είναι:**
- Η βασική αντίθεση του έργου εφαρμόζεται στην εμφάνιση και στην τωρινή κατάσταση του Μενέλαου σε σχέση με τη θέση του (βασιλιάς, νικητής) και την καταγωγή του.
- Η «δεύτερη» Ελένη (είδωλο) στη σπηλιά και η πραγματική Ελένη στην Αίγυπτο.

ΙΙΙ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ (στοιχεία ήθους)

- **Ήθος Μενέλαου:**
- Ο Μενέλαος ως επικός ήρωας: ένας από τους αρχηγούς των Ελλήνων στην τρωική εκστρατεία /ο βασιλιάς της Σπάρτης / πολεμιστής-νικητής-επιζών του Τρωικού πολέμου.

ΑΝΤΙΘΕΣΗ:

- Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά έρχονται σε αντίθεση με την παρουσία του Μενέλαου επί σκηνής στην «Ελένη»: «ρακοφόρος», δυστυχισμένος, εξαθλιωμένος, απογυμνωμένος από τον επικό ηρωισμό/ μεγαλείο.
- Ο επικός ήρωας γίνεται τραγικός ήρωας: ένδοξος βασιλιάς → ρακένδυτος ναυαγός και ζητιάνος/ νικητής της Τροίας → «ανέστιος (= χωρίς εστία, σπίτι), πλάνης (= περιπλανώμενος)», ξένος σε ξένο τόπο, πολέμησε για την Ελένη ≠ κέρδισε στην πραγματικότητα ένα είδωλο, νικητής και νικημένος του πολέμου (σύγκριση με Τεύκρο, αντιηρωική διάσταση). Μεταστροφή της τύχης, άγνοια και αυταπάτη.
- Επιπλέον, καυχιέται ότι ήταν αρχηγός των Ελλήνων στον Τρωικό πόλεμο – ιδιοποίηση της Τρωικής εκστρατείας (κομπασμός Μενέλαου ή το μοτίβο του «καυχισιάρη στρατιώτη»)
- Δεν ρωτάει πού είναι, διότι φοράει κουρέλια (υπερηφάνεια και υτροπή)
- Αναθεματίζει τη γενιά του (εύχεται να μην είχε γεννηθεί) → ένδειξη δυστυχίας
- «Φιλέταιρος» (κοινό στοιχείο με τον Οδυσσέα, όπως και ο νόστος, η περιπλάνηση κλπ.)

Ευριπίδη, Ελένη (412 π.Χ.) - Επεισόδιο Α', 2^η Σκηνή (495-541): Μενέλαος – Γερώντισσα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Ο Μενέλαος και η αφιλόξενη Γερώντισσα

- Τι ζητάει ο Μενέλαος και πώς του συμπεριφέρεται η Γερώντισσα;
- Τι πληροφορείται ο Μενέλαος από τη Γερώντισσα;
- Γιατί η Γερώντισσα διώχνει τον Μενέλαο;

I. ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ

- **Έντονη εξωτερική δράση - Σκηνοθετικοί και σκηνογραφικοί δείκτες (στοιχεία όψης)**
 - Τα στοιχεία έντονης εξωτερικής δράσης που δηλώνονται μέσα στο κείμενο (κινήσεις, χειρονομίες, ο Μενέλαος και η Γερώντισσα έρχονται σχεδόν στα χέρια) συνιστούν σκηνοθετικές οδηγίες: π.χ. «Μη σπρώχνεις ντε, το χέρι μου μη σφίγγεις».
- **Στιχομυθία Μενέλαου – Γερώντισσας (διάλογος ανά στίχο)**
 - έντονη σύγκρουση – ψυχολογική ένταση
- **Δραματικός ρόλος της σκηνής (στοιχείο προώθησης του μύθου)**
 - Η Γερώντισσα δίνει πληροφορίες στο Μενέλαο που προωθούν τον μύθο: (η Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο).
- **Η επιλογή της Γερώντισσας** (μιας γυναίκας, γριάς, υπηρέτριας, και όχι ενός άνδρα)
 - Οι γυναίκες είναι πιο ευαίσθητες (συμπονά το Μενέλαο), αλλά και πιο δειλές
 - Παρά τις εντολές αποφεύγει να τον αναφέρει στους κυρίους της (ασυνέπεια δικαιολογημένη από ψυχολογική αλλά και δραματουργική άποψη «κατά το εικός και αναγκαίον»).
 - Ο Μενέλαος συγκρούεται με μια γριά γυναίκα, πράγμα που δείχνει την αθλιότητά του και επιτείνει την τραγικότητά του
 - Δημιουργεί πιο κωμικά αποτελέσματα επί σκηνής
- **Τραγική ειρωνεία**
 - Ο Μενέλαος αγνοεί πως η πραγματική Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο: «Είν' η Ελένη εδώ, του Δία η κόρη;» (στ. 528) «Την έκλεψαν απ' τη σπηλιά μου;» (στ. 532)
- **Αντιθέσεις**
 - Η στάση της Γερώντισσας απέναντι στο Μενέλαο στην αρχή και στο τέλος
 - Η καταγωγή, θέση του Μενέλαου (μεγαλείο, νίκη στη μάχη) ≠ η τωρινή του κατάσταση (αθλιότητα)
- **Τραγικά ή κωμικά στοιχεία**
 - Η απόκρουση του Μενέλαου (ήρωας, βασιλιάς, νικητής) από τη Γερώντισσα (γριά, γυναίκα) αποτελεί κωμικό στοιχείο για ορισμένους μελετητές

II. ΙΔΕΕΣ

- **Η αντίθεση φαίνεσθαι / είναι**
 - Η αντίθεση που διαπνέει ολόκληρο το έργο υπάρχει και στη στάση της Γερώντισσας: Φαινομενικά είναι σκληρή απέναντι στο Μενέλαο ≠ αυτή η σκληρότητα κρύβει πραγματικό ενδιαφέρον και φροντίδα.
 - Επιπλέον υπάρχει στην εμφάνιση του Μενέλαου (φαίνεται ταπεινός ναυαγός/ είναι ήρωας, βασιλιάς)
 - Παρών στη σκηνή ως σώμα ≠ όχι ως όνομα (περιπλέκεται έτσι η διαδικασία της αναγνώρισης)

III. ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ

- **Το ήθος της Γερώντισσας**
Η στάση της Γερώντισσας διαφοροποιείται απέναντι στο Μενέλαο στην αρχή και στο τέλος της σκηνής:
- Η αρχική σκληρή συμπεριφορά (τον διώχνει), αντίθετη φαινομενικά με το θεσμό της «ξενίας», αποδεικνύεται στη συνέχεια ότι δεν είναι παρά έκφραση συμπάθειας-ενδιαφέροντος-φροντίδας της Γερώντισσας για τους Έλληνες. ⇒ Έτσι η αρχική της στάση είναι απόλυτα δικαιολογημένη.
- Επιπλέον, θα κρατήσει μυστική την παρουσία του Μ. στην Αίγυπτο.
- **Το ήθος του Μενέλαου**
 - Ο ήρωας και νικητής του πολέμου που καυχιόταν στην προηγούμενη σκηνή, 'διώχνεται', 'νικιέται' από μια γριά γερόντισσα.
 - Αυτό συνιστά ειρωνεία και κωμικό στοιχείο, ταυτόχρονα όμως τονίζει την τραγική του θέση (αμφισημία)
 - Ο Ευριπίδης συνηθίζει να κατεβάζει από το βάθρο τους ήρωες (όπου τους είχε τοποθετήσει το έπος) και να τους παρουσιάζει με εντελώς ρεαλιστικό τρόπο, σαν καθημερινούς ανθρώπους.

Ευριπίδη, Ελένη (412 π.Χ.), Επεισόδιο Α΄, 3^η Σκηνή (542-575): Μονόλογος Μενέλαου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

- Προβληματισμοί και αποφάσεις του Μενέλαου
 - Πώς εξηγεί ο Μενέλαος την παράδοση παρουσία της Ελένης στην Αίγυπτο;
 - Ποιες είναι οι αποφάσεις του;

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ

• Το ήθος του Μενέλαου – αμφισημία

Αν αξιολογήσουμε τα επιχειρήματα του Μενέλαου συμπεραίνουμε ότι τον διακρίνει:

- Από τη μια μεριά αφέλεια, απλοϊκότητα, επιπολαιότητα, (ίσως δειλία). Απορρίπτει αυτά που ακούει χωρίς έλεγχο-έρευνα, προσπαθεί να τα εξηγήσει με αφελείς σκέψεις.

⇒ Τα παραπάνω μπορούν να θεωρηθούν ως στοιχεία γελοιοποίησης του Μενέλαου, στοιχεία που προσδίδουν κωμικότητα στο κείμενο.

- Κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι τα στοιχεία αυτά προσδίδουν ρεαλισμό στο χαρακτήρα του Μενέλαου (χαρακτηριστικό του Ευριπίδη), που αδυνατεί να αντιληφθεί την αλήθεια που ακούει, σαστίζει και προσπαθεί να δώσει μια λογική εξήγηση στις «ανεξήγητες» και για τον ίδιο ‘παράλογες’ αποκαλύψεις της Γερόντισσας. Θα μπορούσε λοιπόν να χαρακτηριστεί ως λογικός και οξύνους (= έξυπνος) άνθρωπος που προσπαθεί να εξηγήσει με βάση τη λογική μια παράλογη πραγματικότητα (αυταπάτη).
- Επιπλέον, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την ψυχική αλλά και τη σωματική ταλαιπωρία που έχει υποστεί ως τώρα ο Μενέλαος: περιπλανιέται για πολλά χρόνια στο πέλαγος, χωρίς να μπορεί να επιστρέψει στην πατρίδα του μετά το τέλος του Τρωικού πολέμου. Ένας τόσο ταλαιπωρημένος άνθρωπος είναι αναμενόμενο να σαστίζει μπροστά σε μια τόσο απρόσμενη αποκάλυψη.
- Η οικονομία του έργου επιβάλλει ο Μενέλαος να απορρίψει την προειδοποίηση της Γερόντισσας.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ

• Τραγική ειρωνεία

- Ο ήρωας εξακολουθεί να αγνοεί την αλήθεια σχετικά με την Ελένη.
- Υποθέτει- λανθασμένα- πως όταν αποκαλύψει την ταυτότητά του θα τον συμπονέσουν και θα τον συνδράμουν
- Τα στοιχεία της τραγικής ειρωνείας στη σκηνή αυτή επιδέχονται διπλή ανάγνωση: σύμφωνα με κάποιους προσδίδουν κωμικό χαρακτήρα στο κείμενο, σύμφωνα με άλλους εντείνουν την τραγικότητα του ήρωα που βρίσκεται σε άγνοια και προκαλούν το έλεος των θεατών αλλά και αγωνία για την εξέλιξη της αναγνώρισης, καθώς και φόβο για τις αντιδράσεις όταν αποκαλυφθεί η ταυτότητά του.
- **Μονόλογος**
- Ο μονόλογος του Μενέλαου είναι ένα είδος «εσωτερικού μονολόγου». Είναι σαν να ακούμε τις σκέψεις του ήρωα φωναχτά.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ Α΄

Το 1ο επεισόδιο κινείται στην πορεία προς την αναγνώριση των δύο βασικών προσώπων και δομείται στο τρίπτυχο:

- **μονόλογος («ρήση»)** του Μενέλαου (λειτουργεί ως δεύτερος πρόλογος, απαραίτητος για την ενημέρωση των θεατών σχετικά με την ταυτότητα του ήρωα),
 - **διάλογος/στιχομυθία** Μενέλαου – γερόντισσας (απαραίτητος για να πληροφορηθεί ο Μενέλαος την κατάσταση στην Αίγυπτο),
 - «**εσωτερικός**» **μονόλογος** του Μενέλαου («**ρήση**»).
- Ο δεύτερος πρόλογος του Μενέλαου έχει κοινά στοιχεία με τον πρόλογο της Ελένης (γενεαλογία, αυτοσύσταση) αλλά και διαφορές (πρόλογος Ελένης: **δι’ απαγγελίας** ≠ πρόλογος Μενέλαου: **γνήσιος μονόλογος**)

ΙΔΕΕΣ

- Γνωμικά, αποφθέγματα: στ. 474-476, 491-492, 575